

Віталій ТЕЛЬВАК

доктор історичних наук, професор кафедри *всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін*, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (telvak1@yahoo.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2445-968X>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/X-5320-2018>

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри *історії України та правознавства*, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100; доцент кафедри *мобілізаційної, організаційно-штатної та кадрової роботи Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного*, вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів, Україна, індекс 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/H-4431-2017>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>

Вікторія ТЕЛЬВАК

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри *всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін*, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Україна, індекс 82100 (vikoriatelvak75@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4671-743X>

Researcher ID: [3026747/viktoria-telvak/](https://www.researcherid.com/rid/3026747/viktoria-telvak/)

Бібліографічний опис статті: Тельвак, В., Ільницький, В., & Тельвак, В. (2024). Гуманітарні аспекти повномасштабного етапу російської агресії: польське бачення. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 84–95. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.7>

ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ ПОВНОМАСШТАБНОГО ЕТАПУ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: ПОЛЬСЬКЕ БАЧЕННЯ

Метою статті є з'ясування особливостей осмислення польськими оглядачами гуманітарних аспектів повномасштабного етапу російсько-української війни. **Методологічне підґрунтя** роботи становить міждисциплінарний підхід. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів і порівняльно-історичному методі, виходячи з принципів об'єктивності та історизму. **Наукова новизна** статті полягає у спробі з'ясування особливостей презентації сучасного етапу російської агресії проти України в польських мас-медіа. **Висновки.** Проведене дослідження показало, що представники польської експертної спільноти чималу увагу присвятили гуманітарним аспектам повномасштабного етапу російсько-української війни. При цьому особливо рефлексивно вони обговорювали соціально-економічні, освітні, культурні, релігійні й інформаційно-безпекові проблеми. Цілість реконструйованого аналітичного образу доповнюють тексти про терористичну політику Кремля на окупованих землях та вплив військових дій на навколишнє природне середовище. Зрештою, окрема група дописів відведена обговоренню контраверсійної на Заході проблеми дистанціювання від російської культури. Завдяки такій прискіпливій увазі зацікавлений польський читач отримав можливість скласти стереоскопічне уявлення про гуманітарні виміри екзистенційної війни. Висвітлюючи їх, польські оглядачі багато в чому наслідували риторичну українських мас-медіа, утверджуючи в свідомості свого читача геноцидну оптику російської агресії. Це вирішальною мірою вплинуло на формування прихильної до українців суспільної думки як у самій Польщі, так і в багатьох країнах Євросоюзу, громадяни якого нерідко дивляться на нашу державу крізь польські окуляри.

У підсумку це уможливило нейтралізувати в інформаційному просторі союзницьких країн путінську пропаганду. Завдяки цьому Україна надалі зберігає життєво необхідну підтримку партнерів, попри динамічні зміни західноєвропейського політичного ландшафту. А це є ключовою передумовою того, що український народ не тільки вистійть, але й переможе у своїй найважливішій війні.

Ключові слова: російсько-українська війна, гуманітарні аспекти, «Gazeta Wyborcza», «Tygodnik Powszechny», «Komentarze OSW», реценція.

Vitalii TELVAK

PhD hab. (History), Professor at Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (telvak1@yahoo.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2445-968X>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/X-5320-2018>

Vasyl ILNYTSKYI

PhD hab. (History), Full Professor, Head of the Department of History of Ukraine and Law, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100; Associate Professor, Department of Mobilization, Personnel and Human Resources Management, Hetman Petro Sahaidachnyi National Ground Forces Academy, 32 Heroyiv Maidana Street, Lviv, Ukraine, postal code 79026 (vilnickiy@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/H-4431-2017>

Scopus ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203399830>

Viktoria TELVAK

PhD (History), Assistant Professor, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Street, Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (viktoriateltvak75@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4671-743X>

Researcher ID: 3026747/viktoria-teltvak/

To cite this article: Teltvak, V., Ilnytskyi, V., & Teltvak, V. (2024). Humanitarni aspekty povnomasshtabnoho etapu rosiiskoi ahresii: polske bachennia [Humanitarian aspects of the full-scale stage of Russian aggression: the Polish vision]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue*, 84–95. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.7> [in Ukrainian].

HUMANITARIAN ASPECTS OF THE FULL-SCALE STAGE OF RUSSIAN AGGRESSION: THE POLISH VISION

The purpose of the article is to analyse Polish commentators' interpretation of the humanitarian aspects of the full-scale stage of the Ukrainian-Russian war. **The methodological basis** of the work is an interdisciplinary approach with particular emphasis on the structural-functional systematic analysis of historiographical facts and the comparative-historical method, based on the principles of objectivity and historicism. **The scientific novelty** of the article is an attempt to find out the features of the presentation of the current stage of Russian aggression against Ukraine in the Polish mass media. **Conclusions.** The conducted research showed that representatives of the Polish expert community paid considerable attention to the humanitarian aspects of the full-scale stage of the Ukrainian-Russian war. At the same time, they discussed socio-economic, educational, cultural, religious and information security problems in a particularly reflective way. The integrity of the reconstructed analytical image is complemented by texts about the terrorist policy of the Kremlin in the occupied lands and the impact of military operations on the surrounding natural environment. After all, a separate group of posts is devoted to the discussion of the controversial problem of distancing from Russian culture in the West. Thanks to such meticulous attention, the interested Polish reader was able to create a stereoscopic view of the humanitarian dimensions of the existential war. Covering them, Polish commentators in many respects imitated the rhetoric of the Ukrainian mass media, confirming in the minds of their readers the genocidal optics of Russian aggression. This had a decisive influence on the formation of public opinion

favourable to Ukrainians both in Poland itself and in many countries of the European Union, whose citizens, by inertia, look at our state through Polish glasses. As a result, it allows neutralizing Putin's propaganda in the information space of allied countries. Thanks to this, Ukraine will continue to maintain the vital support of its partners, despite the dynamic changes in the Western European political landscape. This is a key prerequisite for the fact that the Ukrainian people will not only endure, but also win in their most important war.

Key words: *Russian-Ukrainian war; humanitarian aspects, «Gazeta Wyborcza», «Tygodnik Powszechny», «Komentarze OSW», reception.*

Постановка проблеми. Майже два роки повномасштабної російської агресії породили значну кількість наукової та публіцистичної літератури, в якій осмислюються різноманітні аспекти найбільш жорстокого в повоєнній історії Європи збройного протистояння. Зрозуміло, що більша її частина створена українськими оглядачами, які намагаються досягнути феномен рашистського режиму з метою прогнозування хоча б найближчого майбутнього. Втім, представникам українського аналітичного середовища вочевидь бракує необхідного для академічної рефлексії психоемоційного відсторонення, адже військові дії надалі демонструють чималу інтенсивність, а кремлівський режим невтомно піднімає ставки у своїй злочинній агресії, що вимагає оперативної реакції на події життя. У цій ситуації ми звертаємося до інтелектуального досвіду західних колег у пошуках потрібної для нас виваженої аналітичної рефлексії. Серед таких оглядачів особливо зацікавленими є наші сусіди поляки, які від перших днів агресії важливим словом підтримки і багатьма жертвовними справами довели історичне братерство сусідніх народів. З огляду на це необхідним постає узагальнення польської рецепції російсько-української війни, в якій нерідко містяться важливі для нас спостереження. При цьому ми сфокусуємося на широкому спектрі піднятих польськими колегами гуманітарних проблем.

Мета дослідження. Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей осмислення польськими оглядачами гуманітарних аспектів повномасштабного етапу російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Протягом останніх років польська рецепція російсько-української війни неодноразово ставала об'єктом історіографічного осмислення (Masnenko, Telvak, Yanyshyn, & Telvak, 2021). Так, на основі публікацій у газеті «Wyborcza.pl» О. Медвідь показала бачення початку російсько-українського воєнного конфлікту польськими журналістами та політичною елітою (Медвідь, 2022). Зі свого боку, В. Тельвак та В. Ільницький з'ясували особливості осмислення повномасштабного етапу путінської агресії співробітниками однієї з найбільш авторитетних європейських аналітичних інституцій – варшавського Центру східних студій імені Марека Карпа (Telvak, & Ilnytskyi, 2023). У статті М. Галіва, М. Гранда та Р. Бойчина з'ясовано рецепцію початкового етапу повномасштабної російсько-української війни на польському інформаційному порталі «Nowa Europa Wschodnia» (Галів, Гранд, Бойчин, 2024). Натомість, цілісний аналіз польської медійної рецепції сучасного періоду путінської агресії на сьогодні відсутній. Цим і зумовлена актуальність нашого дослідження. Спроби вивчення періодизації російсько-української війни (2014–2022) та її характеру здійснили Василь Ільницький, Олеся Куцька (Ільницький, Куцька, 2023) і Микола Галів та Василь Ільницький (Галів, Ільницький, 2023).

Виклад основного матеріалу. Як уже неодноразово йшлося в історіографічній літературі, польське суспільство загалом, та польські мас-медіа зокрема, надзвичайно рефлексивно й з чималою емпатією до українців сприйняли факт російської агресії проти сусідньої країни, особливо її повномасштабну фазу. Проявом цього стало те, що 24 лютого більшість польських часописів вийшли з обкладинками у кольорах українського прапора та містили редакційні статті зі словами обурення на адресу агресора та підтримки для його жертви. Прикладом може бути найбільш впливове польське опозиційне видання «Gazeta Wyborcza», що вийшла з редакційною статтею польською та українською мовами «Ми всі – українці» авторства культового публічного інтелектуала Адама Міхніка (Michnik, 2022).

Заскочені, подібно до більшості наших сучасників, самим фактом можливості розгортання повномасштабної війни у Європі в XXI ст., польські оглядачі чимало уваги приділили

феномену злочинного путінського режиму. Простежуючи політичну метаморфозу московського очільника від псевдодемократа ранніх 2000-х рр. через автократа кінця другої каденції до відвертого диктатора останнього періоду правління, аналітики намагаються дати пояснення такій еволюції. На їхнє солідарне переконання, воно міститься у кдб-істському минулому В. Путіна, який лише грав роль симпатика європейських цінностей на зорі політичної кар'єри і, зрозумівши незначну політичну капіталізацію цієї ролі, повернувся до органічного для себе образу диктатора за прикладом пізнього Сталіна. В цій ролі він визначив власним покликанням взяти реванш за програш СРСР у «холодній війні» (який співробітники радянської спецслужби сприйняли як ляпас від Заходу), взявши курс на реставрацію радянської імперії.

Відповідно до цього завдання була сконструйована ідеологія, яку аналітики назвали путінізмом. На думку А. Лабушевської, остання побудована на тезах про «скрепи», «можемо повторити», «другу армію світу», «святи Росію», «загниваючий Захід» тощо (Łabuszewska, 2022d). Відготовуючи винятково еkleктичний характер російської державної ідеології, знана перекладачка з російської літератури А.Л. Пьотровська зауважила: «Путін з гаслом «вставання з колін» апелює до традиції – радянської і царської, сталінської і православної, аби презентована ним та його ідеологами нарація була когерентною» (Piotrowska, 2022, s. 16–17). В останні роки ця ідеологія набула відверто фашистських рис. Звертаючись до цієї проблеми, А. де Лазарі услід за російським опозиційним письменником Д. Биковим твердить, що есенцією сучасного російського фашизму є три ідеї: національної винятковості, невтомного шукання (і віднаходження) ворога та героїзації спецслужб, які діють поза законом. Фашизм, твердить лодзинський культуролог, вписаний в саму російську культуру, а суспільство поділене на тих, кому все можна і тих, стосовно кого все можна (Lazari, 2022).

Конкретним проявом тотальної фашизації сучасного російського суспільства польські аналітики вважають зростаючу популярність таких праворадикальних об'єднань, як Національно-патріотична партія Олександра Іванова-Сухаревського, Російська національна єдність Олександра Баркашова та Чорна сотня Олександра Штільмарка. Саме їхні активісти відзначилися особливо жорстоким поведінням з українськими полоненими та цивільними громадянами, що має всі ознаки злочинів проти людяності. У цьому контексті А. Мірський вказує на парадокс заявленої Путіним «денацифікації», яку провадять російські неонацисти батальйону «Русич» і Російського царського легіону, що відверто глорифікують Гітлера (Mirskij, 2022). З огляду на сказане польські колеги дедалі частіше поділяють визначення українськими аналітиками сучасної російської державної ідеології як рашистської.

Стежачи за перебігом російської агресії й українського опору мало не в режимі реального часу, польські оглядачі вперше звернули увагу на багатоаспектність цієї найбільшої у повенній Європі війни. На їхнє переконання, поза найважливішим сюжетом, яким, безперечно, є події на полі бою, варто відстежувати динаміку змін у багатьох секторах, пов'язаних із життям українського народу, що відважно бореться за своє право на існування. Так, В. Конончук у статті «Різні фронти однієї війни» підніс важливість аналітичного осмислення проблем, які відбуваються в енергетичному, господарському, культурному (церковний, історичний, освітній та ін.), інформаційному та інших секторах (Konończuk, 2022b).

Справи в українській енергетиці польські журналісти змальовували винятково темними барвами, адже взимку 2022–2023 рр. росіяни цілеспрямовано обстрілювали ракетами нашу інфраструктуру, намагаючись занурити населення у темряву та холод. Осмислюючи причини такого відвертого варварства, Б. Хлебович підкреслив, що росіяни не можуть рівносильно протистояти українській армії на полі бою, тому концентруються на знищенні енергобезпеки держави, щоби підірвати волю її населення до опору (Hlebowicz, 2022). Однак, як ми знаємо, ці плани зазнали краху, адже дружні країни, передовсім Польща, підставили братнє плече допомоги. Польські часописи уможливають відтворити чималий масштаб багатьох ініціатив з порятунку українців від холоду внаслідок тривалих відключень електроенергії. Що цікаво, деякі з цих ініціатив належали редакційним колегіям польських пресодруків. Приміром, згадувана «Gazeta Wyborcza» ініціювала волонтерські акції «Тепло для України» і «Гуманітарний

конвой «Wyborczej» «в рамках яких доставлялися предмети першої необхідності, втім генератори й акумулятори, для мешканців знищених росіянами територій (Czuchowski, 2022).

Не набагато кращою, відготовують польські аналітики, є ситуація з українською господаркою. Йдеться про те, що економічно найбільш потужні східні регіони стали ареною військового протистояння високої інтенсивності, сформовані десятиліттями господарські зв'язки зруйновано чи суттєво порушено, логістичні шляхи загрожені російськими ракетами тощо. В цьому плані, твердять польські журналісти, найбільш трагічною виглядає справа із транспортуванням української сільськогосподарської продукції, особливо збіжжя, на традиційні ринки, якими головно є африканські країни. Так, А. Кажмерска та В. Бжезінський у статті під промовистою назвою «Росія бере світ голодом» на багатьох прикладах переконливо доводять, що агресор цілеспрямовано краде і знищує українські продукти рільництва. Тим самим держава-терорист штучно створює світову продовольчу кризу, що загрожує голодом 1,7 млрд. людей на світі (Kaźmierska, & Brzeziński, 2022a, s. 6–7). Однак така поведінка Росії, звертають увагу згадані автори, не є чимось новим для цієї країни, яка в новітній історії вже намагалася упокорити цим нелюдським інструментом свого західного сусіда (Kaźmierska, & Brzeziński, 2022b, s. 54–57).

Щойно змальовані проблеми створили чималі загрози культурного плану. В цьому аспекті польські оглядачі чи не найбільше пишуть про виклики для української освіти, адже йдеться про підростаюче покоління, на долю якого випаде відбудова держави. Змальовуючи трагічність ситуації, в якій опинилося українське шкільництво всіх рівнів, Г. Юзьвяк у статті «Уроки під бомбами» інформує свого читача, що лише протягом першого року війни було пошкоджено 3750 закладів освіти, з яких 361 – цілковито знищено (Józwiak, 2023). Ознакою російського варварства журналісти називають небачену у повоєнній Європі практику створення українцями підземних шкіл, де б учні могли навчатися у відносній безпеці.

Не кращою, твердять польські аналітики, є ситуація з об'єктами української культурної спадщини. П. Косевський у статті «Українські музеї під російським прицілом» оприлюднює численні факти навмисного знищення окупантами об'єктів української культури з метою стирання історичної пам'яті. Серед найбільш голосних актів вандалізму він називає знищення музеїв Марії Приймаченко та Григорія Сковороди, обстріл Бабиного Яру, руйнування прямим потраплянням ракети будинку харківського Держпрому (1928) і старих будівель Харківського університету та ін. Злочинний характер московського режиму, твердить журналіст, доводить той факт, що росіян у їхніх злочинах проти української культури не зупинило навіть засудження з боку Міжнародної ради музеїв (ICOM) та Міжнародного комітету музеїв і збірок сучасного мистецтва (СІМАМ) (Kosiewski, 2022).

На слушне переконання польських оглядачів, важливим фронтом розв'язаної Росією війни є інформаційний. Відповідно до їхнього аргументованого спостереження, агресор протягом тривалого часу створив цілу «імперію брехні», нав'язуючи через створені чи підконтрольні культурні інституції та мас-медіа по всьому світу свою тоталітарну версію минулого і сучасності. В цьому плані ключовою, звертають увагу польські аналітики, виступає путінська політика пам'яті. Її ключовим механізмом, твердить А. Лабушевська, є тотальне «перейнакшення дійсності», коли факти минулого довільно підбираються під задалегідь сформовану інтерпретаційну модель (Łabuszewska, 2022a). Путін, пояснює журналістка, трактує історію як вигідний інструмент, «який можна вигинати в кожний бік, аби він якнайліпше служив поточним політичним цілям» (Łabuszewska, 2022b). Дію щойно згаданого інструменту В. Пенцак відтворив на прикладі викривлення Росією історичної пам'яті про Другу світову війну (Pięsak, 2022).

Однак, незважаючи на інвестовані мільярди в інформаційну війну, як зауважили польські оглядачі, на цьому фронті Україна в багатьох важливих битвах перемагає ворога. Першочергово їй це вдається завдяки принциповій демократичності інформаційної політики, коли сотні тисяч людей за власним бажанням стають спікерами та комунікують із представниками цивілізованої спільноти, інформуючи про злочини російського режиму. В цій боротьбі, йдеться у поль-

ській пресі, українці демонструють дива кмітливості та дотепності. Створені ними анекдоти, гумористичні пісні, символи та особливо мему у нищівний спосіб висміюють ворога, вкотре доводячи слушність спостережень Вацлава Гавела, викладених у його знаному політичному есе «Сила безсильних». «Війна в Україні, – твердить О. Дренда, – вчить нас того наскільки важливою є *soft power*, міцності якої часом недооцінюють мілітарні яструби» (Drenda, 2022, s. 95). Цю тезу цілком поділяє Я. Спенсер, вказавши, що «Україна дала Росії школу майстерності в тому, що називається інформаційною війною» (Spencer, 2022, s. 50).

Специфікою польської рецепції перебігу російсько-української війни є чимала увага до її церковно-релігійного чинника. Особливо багато на цю тему пише авторитетний серед польських читачів краківський римо-католицький пресодрук «Tygodnik Powszechny», що фокусується на соціальних і культурних питаннях. Його автори послідовно доводять дедалі більшу залежність церковної влади від світської у путінській Росії. Так, А. Лабушевська у статті під промовистою назвою «Не-Божий помазанець» наводить численні факти того, як Кіріл слухняно благословляє будь-які злочинні наміри Кремля, а з Путіним у нього склалися чудові взаємини за моделлю беззаперечного визнання молодшим (тут міститься натяк на кдб-істське минуле Гундяєва) авторитету старшого за званням офіцера (Łabuszewska, 2022). В таких умовах російська церква стала не тільки стороною, але й інструментом імперської війни.

При цьому особливо брутальної інструментальності в арсеналі релігійної війни Путіна-Кіріла, за спостереженням М. Мельника, набули ікони. Він на низці прикладів показав те, як російські попи спровокували ікони до рівня фетишів. «Можна віддавати іконам формально релігійну честь, а насправді ігнорувати Декалог: вбивати, брехати, красти, гвалтувати, торгувати, – наголошує польський автор. – Культ ікон таким чином був відділений від заповіді любові Бога і людини. Російські солдати віддають честь всіляким фетишам, а не Богові. Ікони зредуковані до ідолів, що замінюють досвід живого дійсного Бога. Це є деградацією християнства, адже зло проникає й укривається у просторі *sacrum*» (Melnyk, 2023, s. 40). Метою такої профанації ікон, висновує М. Мельник, є прагнення РПЦ разом з автократією Путіна перетворити російське суспільство з аполітичної, апатичної маси консументів – байдужою до діяльності еліти – на жертвних патріотів, готових віддати життя за «веру и царя».

Утім, така постава московських попів на чолі з їхнім зверхником, наголошують польські оглядачі, мала й позитивні наслідки у вигляді дистанціювання дедалі більшої кількості українців від РПЦ. Цей процес, розпочатий наданням Томосу і постановням Православної церкви в Україні в 2018 р., став для М. Клінгера та багатьох його колег-журналістів черговим проявом тотальної поразки «русского мира» (Klinger, 2022). Він аргументовано доводить, що війна оголила обскурантизм і кризу російської церкви, створивши шанс на подальше об'єднання християнських церков в Україні. «Московський патріархат вже програв, і то безповоротно, війну за володіння душами в Україні, оперту на анахронічній ідеї «триєдності Великої, Малої та Білої Русі» (читай: відповідно народів України, Росії та Білорусі)», – висновує М. Клінгер.

Прикметно, що релігійний фронт російсько-української війни польські оглядачі схильні розглядати у широкому контексті дискусій у світовому християнстві. Так, чимало уваги аналітики відводять нерідко провокаційній поставі папи Франциска, який тривалий час не наважується називати речі своїми іменами, апелюючи до примарної надії стати ефективним посередником між агресором і його жертвою. На марність таких його сподівань неодноразово звертали увагу польські журналісти, нарікаючи, що духовний лідер їхньої церкви став інструментом у руках путінських пропагандистів. На цю ситуацію у статті під промовистим титулом «Той, що помиляється» звернув увагу А. Августин (Augustyn, 2022). Він відверто атестував політику папи Франциска стосовно розв'язаної Росією війни хибною. Антиамериканізм і перманентна критика Заходу, твердить автор, дезорієнтували папу Франциска. Як наслідок, висновує А. Августин, «Франциск розгубився у сучасній політиці і залишився самотнім».

Доволі зацікавлено польські аналітики висвітлюють гуманітарні аспекти життя українців на окупованих територіях. На багатьох прикладах вони доводять цілеспрямованість здійснюваних росіянами численних воєнних злочинів. Так, М. Ужендовська на сторінках часопису

«Gazeta Wyborcza» наводить звіт Human Rights Watch від 22 липня 2022 р., в якому доказово наведено численні факти катувань, беззаконних ув'язнень, полювань на журналістів, держслужбовців та учасників протестів, фатальне трактування військовополонених, викрадення людей тощо. Так, станом на початок липня 2022 р. співробітники Human Rights Watch зафіксували безповоротне зникнення понад 600 осіб. Все це дало відставу авторці назвати загарбані Росією українські терени «безоднею постійного жаху». Створюючи її, твердить журналістка, окупанти мають на меті застрашити українське населення і зламати його опір окупації (Urzędowska, 2022).

Вдалі контрнаступальні дії української армії та звільнення від окупантів значних за розмірами теренів відкрили вражаючі уяву факти масового фізичного винищення цивільної людності. На сторінках польської періодики надзвичайно докладно висвітлювалися трагедії, що відбулися в Бучі, Ірпені, Мотижині та багатьох інших українських містах і селах. Наголосивши, що масові злочини росіян стосовно цивільної людності мають спланований і систематичний характер, В. Кононьчук спробував з'ясувати мотивацію злочинців. «Російські солдати вбивають, бо мстяться і хочуть настрашити, – твердить він. – Інакше не потраплять. Їм говорили, що ідуть воювати з «бандерівцями», а звичайні українці приймуть їх з відкритими обіймами».

Фокусуючись на військових злочинах росіян, польські оглядачі особливу увагу приділяють фактам насильної зміни агресором громадянства підбитої людності. Йдеться про нав'язування російських паспортів під загрозою депортацій, позбавлення права власності, обмеження доступу до ліків і медичного обслуговування та інших репресій, які нагадують етнічні чистки найгірших часів сталінізму. Втім, вказують польські оглядачі, набуття українцями нового громадянства стає для них початком нових поважних проблем. Особливо під загрозу потрапила чоловіча частина окупованої людності, адже від початку вторгнення Росія намагається компенсувати втрати особового складу, понесені під час бойових дій, шляхом примусової мобілізації мешканців окупованих територій України. Таким чином, як пише співробітник люблінського Інституту Центральної Європи А. Шабацюк, десятки тисяч «нових громадян», серед яких особливу велику групу становлять кримські татари, були мобілізовані, часто під примусом, до армії. При цьому аналітик пригадує, що примусова мобілізація мешканців окупованих територій є порушенням статті 51 Женевської конвенції 1949 р. про захист цивільного населення під час війни. А в поєднанні з масовими арештами або навіть депортаціями осіб, які були вивезені «гуманітарними коридорами» на територію Росії, зосібна числі українських дітей-сиріт, ці дії мають всі ознаки воєнних злочинів або навіть етнічних чисток (Szabaciuk, 2023).

В економічному житті підбитих теренів, вказують польські аналітики, панує грабіжницька господарка, метою якої є тотальний визиск місцевих матеріальних ресурсів. Окуповані регіони для нових господарів є банальним джерелом багатства лояльних до Кремля людей, які силою заволодівають українським майном і розпродують його іншим власникам, що погіршує місцеву економіку. Колонізаційний характер мають також заплановані окупантами інфраструктурні проекти. Йдеться насамперед про будівництво залізничної лінії, що має з'єднати Ростовську область з Кримом (через Таганрог, Маріуполь, Бердянськ і Мелітополь), а також будівництво нової двосмугової швидкісної автомагістралі, що будується поряд із залізничною колією. Окрім військового значення, наголошують польські оглядачі, нові інфраструктурні проекти мають і пропагандистське значення. У такий спосіб Росія хоче зміцнити серед місцевого населення переконання, що окуповані території не будуть звільнені Україною. Населення, яке проживає на них, окрім постійного нагляду, зомбування пропагандою та різних форм переслідувань, перебуває у вкрай складній гуманітарній ситуації. Хронічною проблемою є відсутність газо-, електро- та водопостачання. Завищені ціни в місцевих магазинах, які продають переважно російські товари, також є серйозною проблемою. Натомість окуповані українські земля відрізані від міжнародної допомоги і їх мешканці можуть покладатися лише на російські «гуманітарні конвої», які не в змозі поліпшити ситуацію.

Крім того, окупанти послідовно проводять політику стирання української ідентичності місцевого населення. Її хочуть звести до політично нешкідливого фольклору. З цією метою

знищуються українські бібліотеки, а шкільні програми базуються на російських підручниках та інструкціях, що мають за завдання індоктринацію дітей та молоді в дусі зневаги до української культури, мови і державності й ідолопоклонства перед Росією. Українська мова безпечно використовується зі шкіл, а офіційною стає російська. Історична пропаганда окупантів, як з'ясували М. Доманська, І. Вішневська та П. Жоховський, поєднує в собі – часто досить безсистемно – елементи радянського «братерства народів» (що виражається у ресоветизації публічного простору), великоруського шовінізму та квазіідеології путінізму («русский мир») (Domańska, Wiśniewska, & Żochowski, 2023).

Обговорені вище проблеми, з якими зіткнулися українська держава і її населення протягом майже двох років війни, принесли поважні демографічні виклики. Їхній масштаб на сторінках варшавського пресодруку «Komментарze OSW» відтворила Я. Рогожа (Rogoża, 2023). Вона аргументована відзначила, що російська агресія проти України загострила і без того кризову демографічну ситуацію в країні, поставивши її перед перспективою катастрофи. Йдеться про те, що протягом трьох десятиліть незалежності спостерігається дедалі більший спад населення внаслідок негативного природного приросту і високої міграційної динаміки. Так, Україна вступила в незалежність з 51,5 мільйонами жителів, але в 2019 р. їх кількість становила лише 37 мільйонів. Війна, що триває, призводить до чималої кількості жертв серед військовослужбовців та цивільних осіб – переважно чоловіків у розквіті сил, а також мільйонів біженців із неясними перспективами повернення. Ще одним негативним фактором є те, що вторгнення погіршило фізичне та психічне здоров'я громадян і зменшило їхнє бажання мати дітей через невизначеність умов життя у найближчі роки. Прогнози щодо чисельності населення України після закінчення бойових дій розходяться, твердить аналітик, проте всі вони є надзвичайно песимістичними, коливаючись у межах від 24 до 35 мільйонів. Згідно з такими прогнозами передбачається, що в 2030 р. населення нашої країни може бути одним із найстаріших у Європі, до того ж воно буде обтяжене високим відсотком хворих, інвалідів та людей, які страждають на посттравматичний стресовий розлад або депресію. Таким чином, з держави, яка 30 років тому була одним із європейських лідерів за чисельністю населення, Україна перетворилася на країну із загрозливим демографічним розривом, масштаби якого гальмуватимуть динаміку її розвитку і післявоєнну відбудову.

Важливим цивілізаційним підсумком путінської війни на знищення, вказують польські аналітики, стало остаточне культурне дистанціювання українців від Росії, метафорично назване М. Пьотровським «кінцем токсичного братерства». Цей процес оглядач розглядає в контексті подій кінця ХХ – початку ХХІ ст., називаючи останнім актом драми, яка розпочалася з Чорнобильської трагедії та перейшла через два Майдани (Piotrowski, 2022). Поділяючи такі висновки, інший польський оглядач З. Рокіта наголосив, що підставовою помилкою Путіна стало ірраціональне заперечення існування України. Називаючи кремлівського вбивцю «українським агностиком», журналіст спрогнозував, що цей ірраціоналізм у підсумку погубить його самого. Натомість породжена ним ненависть дала зворотний очікуваному результат – сконсолідувала українство мірою, ніколи небаченою перед тим. «Путін, – висновує З. Рокіта, – з'єднав українців і є, за перепошенням, одним із батьків сучасної української державності» (Rokita, 2022, s. 19).

Чималий вплив, вказують польські оглядачі, злочинна агресія росіян проти сусіднього народу мала і на ментальну еволюцію західного обсерватора. На переконання щойно згаданого З. Рокіти, розв'язана Путіним повномасштабна війна вперше мобілізувала колективний Захід, який почав бачити Україну не частиною сфери російського впливу, а культурно і ментально близьким краєм. Аналітик твердить: «Це один із найбільших успіхів України після 1991 р. – розуміння частиною західно- та східноєвропейських еліт та суспільств, що атака на Україну є нападом на західний устрій, а відтак долі українців пов'язуються з долями німців чи американців. Українці емансипувалися духовно, тепер емансипуються у західних головах» (Rokita, 2022, s. 21).

Наслідком культурного дистанціювання цивілізованого світу від російської культури став феномен Cancel Russia. Аналізуючи його, польські журналісти відзначають зростання

кола прибічників відмови від російського культурного продукту. Особливо багато симпатиків у цього руху серед інтелектуалів сусідніх з агресором народів, які мають важкий історичний досвід взаємин з російськими режимами різних кольорів і тому злочини путінізму в Україні викликають у їхній історичній пам'яті стійкий ефект *déjà vu* і культурне відторгнення (Otoski, 2023). Водночас неодноразово піднімається чутлива для українського читача проблема ставлення до російської класики й опозиційних режимів російських інтелектуалів. Польські діячі культури, насамперед перекладачі з російської, закликають не ототожнювати все і всіх із путінізмом (Lis, 2022).

Польські оглядачі також чимало пишуть про те, що напад Росії на Україну в лютому 2022 р. не лише спричинив смерть і страждання тисяч людей, але й завдав величезної шкоди навколишньому середовищу. Найбільшій актуальності ця тема набула після варварського руйнування загарбниками Каховської ГЕС на початку червня 2023 р., що стало черговим промовистим свідченням здійснюваного росіянами екоциду. Польські аналітики наголошують, що агресія першочергово загострила гігантські екологічні проблеми Донбасу і звела до нуля перспективи їх розв'язання в осяжному майбутньому. Мовиться про те, що бойові дії велися або ведуться на промислових підприємствах (наприклад, Маріупольський металургійний комбінат або коксохімічний завод в Авдіївці), які вважаються найбільшими забруднювачами довкілля у регіоні. Позиційна війна перетворила сотні квадратних кілометрів полів на випалені чи заміновані пустелі із забрудненими ґрунтом та водами. На межі зникнення опинилися унікальні степові та водно-болотні екосистеми на півдні та сході України – середовище існування зникаючих видів рослин і тварин. Щойно згадуваний підриг росіянами дамби в Новій Каховці спричинив найбільшу за багато десятиліть екологічну катастрофу в Європі, що мала наслідком велику повінь у пониззі Дніпра й забруднення вод ріки та Чорного моря. Однак, наголошують польські оглядачі, війна може стати також каталізатором позитивних екологічних змін у довгостроковій перспективі. Я. Бер, приміром, вважає, що відновлення України може змінити деструктивну пострадянську модель експлуатації природних ресурсів на півдні та сході нашої держави, засновану на важкій промисловості та великомасштабному сільському господарстві. Зокрема, вказує він, відновлення природними силами колишніх заплав Дніпра (Великого Лугу) дає можливість відтворити біорізноманіття в цьому найбільш сильно трансформованому людиною регіоні країни (Ber, 2023).

Насамкінець згадаємо, що майже два роки війни поставили перед польськими аналітиками виклик її дефініювання. Підходячи до цієї проблеми, вони солідарно вказують, що російська агресія є найбільшою загрозою не тільки для новітньої української держави, але й для української культури й нації загалом. З огляду на це в аналітичній літературі почала домінувати дефінітивна пропозиція співробітників варшавського Центру східних студій імені Марека Карпа називати повномасштабний етап путінської агресії «екзистенційною війною» (Telvak, & Pnytskyi, 2023). Натомість у польській публіцистиці частіше вживається запропоноване українським істориком Ярославом Грицаком означення «Українська вітчизняна війна» (Rokita, 2022).

Висновки. Проведене дослідження показало, що представники польської експертної спільноти чималу увагу присвятили гуманітарним аспектам повномасштабного етапу російсько-української війни. При цьому особливо рефлексивно вони обговорювали соціально-економічні, освітні, культурні, релігійні й інформаційно-безпекові проблеми. Цілість реконструйованого аналітичного образу доповнюють тексти про терористичну політику Кремля на окупованих землях та вплив військових дій на навколишнє природне середовище. Зрештою, окрема група дописів відведена обговоренню контраверсійної на Заході проблеми дистанціювання від російської культури. Завдяки такій прискіпливій увазі зацікавлений польський читач отримав можливість скласти стереоскопічне уявлення про гуманітарні виміри екзистенційної війни. Висвітлюючи їх, польські оглядачі багато в чому наслідували риторіку українських мас-медіа, утверджуючи в свідомості свого читача геноцидну оптику російської агресії. Це вирішальною мірою вплинуло на формування прихильної до українців суспільної думки як у самій Польщі, так і в багатьох країнах Євросоюзу, громадяни якого нерідко дивляться на

нашу державу кризь польські окуляри. У підсумку це дає змогу нейтралізувати в інформаційному просторі союзницьких країн путінську пропаганду. Завдяки цьому Україна надалі зберігає життєво необхідну підтримку партнерів, попри динамічні зміни західноєвропейського політичного ландшафту. А це є ключовою передумовою того, що український народ не тільки вистоїть, але й переможе у своїй найважливішій війні.

Фінансування. Статтю підготовлено згідно з держбюджетними темами «Протидія історичній політиці країни-агресора РФ у процесі деокупації українських територій» (номер державної реєстрації 0123U101598), «Російсько-українська війна: історичні витоки, виклики для національної безпеки, формування засад політики пам'яті» (номер державної реєстрації 0123U100588) і «Освіта і наука як чинники післявоєнної відбудови: історичний досвід, уроки для України» (номер державної реєстрації 0124U000787).

Джерела та література

- Медвідь, О.** (2022). Польська преса про початок українсько-російської війни: за матеріалами газети «Wyborcza.pl» (квітень – серпень 2014). *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 599–603.
- Галів, М., Гранд, М., Бойчин, Р.** (2024). Початок повномасштабної війни Росії проти України у висвітленні польського інформаційного порталу «Nowa Europa Wschodnia» (лютий-березень 2022 р.). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 72(1), 52–60. doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-7>
- Галів, М., Ільницький, В.** (2023). Характер сучасної російсько-української війни (2014–2023): вітчизняний історіографічний дискурс. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 47–73. <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283164>.
- Ільницький, В., Куцька, О.** (2023). Періодизація російсько-української війни (2014–2022) в українському науковому дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 13/55, 162–177. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283087>
- Augustyn, E.** (2022). Omylny. *Tygodnik Powszechny*, 20, 32–36.
- Ber, J.** (2023). Wojna z przyrodą. Wpływ rosyjskiej agresji na środowisko naturalne Ukrainy. *Komentarze OSW*, 559, 1–7.
- Czuchowski, W.** (2022). Wieziemy ciepło dla Ukrainy. *Gazeta Wyborcza*, 10–11. 11, 7.
- Domańska, M., Wiśniewska, I., Żochowski, P.** (2023). W imadle «ruskiego miru». Okupowane regiony Ukrainy rok po aneksji. *Komentarze OSW*, 544, 1–7.
- Drenda, O.** (2022). Dywersja komiczna. *Tygodnik Powszechny*, 12, 92–95.
- Hlebowicz, B.** (2022). Ukraina bez prądu. *Gazeta Wyborcza*, 8–11, 11.
- Józwiak, G.** (2023). Lekcje pod bombami. *Tygodnik Powszechny*, 37, 48–49.
- Kaźmierska, A., Brzeziński, W.** (2022a). Gdy spichlerz świata płonie. *Tygodnik Powszechny*, 15, 54–57.
- Kaźmierska, A., Brzeziński, W.** (2022b). Rosja bierze świat głodem. *Tygodnik Powszechny*, 22, 6–7.
- Klinger, M.** (2022). Klęska «rosyjskiego świata». *Tygodnik Powszechny*, 15, 34–36.
- Konończuk, W.** (2022a). Barbarzyńcy w ogrodach Ukrainy. *Tygodnik Powszechny*, 17, 44–46.
- Konończuk, W.** (2022b). Różne fronty jednej wojny. *Tygodnik Powszechny*, 32, 6–7.
- Kosiewski, P.** (2022). Ukraińskie muzea na rosyjskim celowniku. *Tygodnik Powszechny*, 12, 50–52.
- Łabuszewska, A.** (2022a). Co się dzieje z Rosjanami. *Tygodnik Powszechny*, 17, 12–18.
- Łabuszewska, A.** (2022b). Kabaret Rosja. *Tygodnik Powszechny*, 26, 42–44.
- Łabuszewska, A.** (2022 c). Nie-Boży pomazaniec. *Tygodnik Powszechny*, 11, 38–42.
- Łabuszewska, A.** (2022 d). Powolny zmierzch putinizmu. *Tygodnik Powszechny*, 46, 50–52.
- Lazari de, A.** (2022). Poczec faszystów rosyjskich. *Gazeta Wyborcza*, 16–17, 12–13.
- Lis, R.** (2022). Nadal czytam ruskich. *Tygodnik Powszechny*, 15, 70–74.
- Melnyk, M.** (2023). Ikony wojny. *Tygodnik Powszechny*, 3, 40–42.
- Michnik, A.** (2022). Ми всі – українці. *Gazeta Wyborcza*, 26.02, 12–13.
- Mirskij, A.** (2022). «Chcemy zabijać Ukraińców». *Gazeta Wyborcza*, 23–24. 07, 18–19.
- Otocki, T.** (2023). Puszkina na cenzorowanym. *Tygodnik Powszechny*, 4, 48–50.

- Pięcak, W.** (2022). Rosja deprawuje pamięć historyczną. *Tygodnik Powszechny*, 20, 7.
- Piotrowska, A. L.** (2022). Putin zabija dwie kultury. *Gazeta Wyborcza*, 13. 07, 16–17.
- Piotrowski, M.** (2022). Koniec toksycznego braterstwa. *Tygodnik Powszechny*, 17, 56–58.
- Rogoża, J.** (2023). Ukraina w obliczu katastrofy demograficznej. *Komentarze OSW*, 524, 1–7.
- Rokita, Z.** (2022). Ukraińska Wojna Ojczyzniana. *Tygodnik Powszechny*, 13, 19–21.
- Spencer, J.** (2022). Memy też są bronią. *Tygodnik Powszechny*, 20, 48–50.
- Szabaciuk, A.** (2023). Rosyjska mobilizacja na okupowanych obszarach Ukrainy. *Komentarze IES*, 984, 1–3.
- Telvak, V. & Pynytskyi, V.** (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Східноєвропейський історичний вісник*, 27, 249–258. doi: 10.24919/2519-058X.27.281552
- Urzędowska, M.** (2022). Otchłań strachu. *Gazeta Wyborcza*, 25. 07, 6.

References

- Medvid, O.** (2022). Polska presa pro pochatok ukraińsko-rosiiskoi viiny: za materialamy hazety «Wyborcza.pl» (kviten-serpen 2014) [The Polish press on the beginning of the Ukrainian-Russian war: according to the materials of the newspaper «Wyborcza.pl» (April-August 2014)]. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 599–603. [in Ukrainian].
- Haliv, M., Grand, M., & Boichyn, R.** (2024). Pochatok povnomasshtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy u vysvitleni polskoho informatsiinoho portalu «Nowa Europa Wschodnia» (liutyi-berezen 2022 r.) [The beginning of a full-scale war of Russia against Ukraine according to the Polish information portal «Nowa Europa Wschodnia» (February – March 2022)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, 72(1), 52–60. doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-7> [in Ukrainian].
- Haliv, M. & Pynytskyi, V.** (2023). Kharakter suchasnoi rosiisko-ukraińskoi viiny (2014–2023): vitchyzniani istoriografichniy diskurs [The nature of the modern Russian-Ukrainian war (2014–2023): the Ukrainian historiographical discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 47–73. <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283164> [in Ukrainian].
- Pynytskyi, V. & Kutska, O.** (2023). Periodyzatsiia rosiisko-ukraińskoi viiny (2014–2022) v ukraińskomu naukovomu diskursi [Periodization of the Russian-Ukrainian war (2014–2022) in the Ukrainian scientific discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 13/55, 162–177, doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.13/55.283087> [in Ukrainian].
- Augustyn, E.** (2022). Omylny [Fallible]. *Tygodnik Powszechny*, 20, 32–36. [in Polish].
- Ber, J.** (2023). Wojna z przyrodą. Wpływ rosyjskiej agresji na środowisko naturalne Ukrainy [War on nature. The impact of Russian aggression on the natural environment of Ukraine]. *Komentarze OSW*, 559, 1–7. [in Polish].
- Czuchowski, W.** (2022). Wieziemy ciepło dla Ukrainy [We bring warmth for Ukraine]. *Gazeta Wyborcza*, 10–11.11, 7. [in Polish].
- Domańska, M., Wiśniewska, I., & Żochowski, P.** (2023). W imadle «ruskiego miru». Okupowane regiony Ukrainy rok po aneksji [In the vice of «Ruski Mir». Occupied regions of Ukraine a year after annexation]. *Komentarze OSW*, 544, 1–7. [in Polish].
- Drenda, O.** (2022). Dywersja komiczna [Comic subversion]. *Tygodnik Powszechny*, 12, 92–95. [in Polish].
- Hlebowicz, B.** (2022). Ukraina bez prądu [Ukraine without electricity]. *Gazeta Wyborcza*, 8. 11, 11. [in Polish].
- Józwiak, G.** (2023). Lekcje pod bombami [Lessons under bombs]. *Tygodnik Powszechny*, 37, 48–49. [in Polish].
- Kaźmierska, A., & Brzeziński, W.** (2022a). Gdy spichlerz świata płonie [While the granary of the world is burning]. *Tygodnik Powszechny*, 15, 54–57. [in Polish].
- Kaźmierska, A., & Brzeziński, W.** (2022b). Rosja bierze świat głodem [Russia is taking over the world with hunger]. *Tygodnik Powszechny*, 22, 6–7. [in Polish].
- Klinger, M.** (2022). Klęska «rosyjskiego świata» [The failure of the «Russian world»]. *Tygodnik Powszechny*, 15, 34–36. [in Polish].

- Konończuk, W.** (2022a). Barbarzyńcy w ogrodach Ukrainy [Barbarians in the gardens of Ukraine]. *Tygodnik Powszechny*, 17, 44–46. [in Polish].
- Konończuk, W.** (2022b). Różne fronty jednej wojny [Different fronts of one war]. *Tygodnik Powszechny*, 32, 6–7. [in Polish].
- Kosiewski, P.** (2022). Ukraińskie muzea na rosyjskim celowniku [Ukrainian museums in Russia's crosshairs]. *Tygodnik Powszechny*, 12, 50–52. [in Polish].
- Łabuszewska, A.** (2022a). Co się dzieje z Rosjanami [What is happening to the Russians]. *Tygodnik Powszechny*, 17, 12–18. [in Polish].
- Łabuszewska, A.** (2022b). Kabaret Rosja [Cabaret Russia]. *Tygodnik Powszechny*, 26, 42–44. [in Polish].
- Łabuszewska, A.** (2022c). Nie-Boży pomazaniec [Not-God's anointed]. *Tygodnik Powszechny*, 11, 38–42. [in Polish].
- Łabuszewska, A.** (2022d). Powolny zmierzch putinizmu [The slow decline of Putinism]. *Tygodnik Powszechny*, 46, 50–52. [in Polish].
- Lazari, de A.** (2022). Poczec faszystów rosyjskich [A group of Russian fascists]. *Gazeta Wyborcza*, 16–17.07, 12–13. [in Polish].
- Lis, R.** (2022). Nadal czytam ruskich [I still read Russian]. *Tygodnik Powszechny*, 15, S. 70–74. [in Polish].
- Melnyk, M.** (2023). Ikony wojny [War icons]. *Tygodnik Powszechny*, 3, 40–42. [in Polish].
- Michnik, A.** (2022). My vsi – ukraintsi [We are all Ukrainians]. *Gazeta Wyborcza*, 26.02, 12–13. [in Ukrainian].
- Mirskij, A.** (2022). «Chcemy zabijać Ukraińców» [«We want to kill Ukrainians»]. *Gazeta Wyborcza*, 23–24. 07, 18–19. [in Polish].
- Otocki, T.** (2023). Puszkina na cenzorowanym [Pushkin on censored]. *Tygodnik Powszechny*, 4, 48–50. [in Polish].
- Pięcak, W.** (2022). Rosja deprawuje pamięć historyczną [Russia is corrupting historical memory]. *Tygodnik Powszechny*, 20, 7. [in Polish].
- Piotrowską, A. L.** (2022). Putin zabija dwie kultury [Putin is killing two cultures]. *Gazeta Wyborcza*, 13.07, 16–17. [in Polish].
- Piotrowski, M.** (2022). Koniec toksycznego braterstwa [The end of toxic brotherhood]. *Tygodnik Powszechny*, 17, 56–58. [in Polish].
- Rogoża, J.** (2023). Ukraina w obliczu katastrofy demograficznej [Ukraine facing a demographic catastrophe]. *Komentarze OSW*, 524, 1–7. [in Polish].
- Rokita, Z.** (2022). Ukraińska Wojna Ojczyźniana [Ukrainian Patriotic War]. *Tygodnik Powszechny*, 13, 19–21. [in Polish].
- Spencer, J.** (2022). Memy też są bronią [Memes are weapons too]. *Tygodnik Powszechny*, 20, 48–50. [in Polish].
- Szabaciuk, A.** (2023). Rosyjska mobilizacja na okupowanych obszarach Ukrainy [Russian mobilization in the occupied areas of Ukraine]. *Komentarze IES*, 984, 1–3. [in Polish].
- Telvak, V. & Ilnytskyi, V.** (2023). A Year of Existential War in Analytical Reflections of the Warsaw Centre for Eastern Studies. *Skhidnoievropejskyi Istorychnyi Visnyk*, 27, 249–258. [in English]. doi: 10.24919/2519-058X.27.281552
- Urzędowska, M.** (2022). Otchłań strachu [The abyss of fear]. *Gazeta Wyborcza*, 25.07, 6. [in Polish].